

Перспективи реформування організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина

Prospects for Reforming the Organizational and Legal Mechanism for Ensuring Human and Civil Rights and Freedoms

Мирослав Ковалів¹, Сергій Єсімов¹, Руслана Крамар², Руслан Скриньковський²
Myroslav Kovaliv, Serhii Yesimov, Ruslana Kramar, Ruslan Skrynkovsky

¹ Lviv State University of Internal Affairs
26 Horodotska Street, Lviv, 79007, Ukraine

² Lviv University of Business and Law
99 Kulparkivska Street, Lviv, 79021, Ukraine

DOI: 10.22178/pos.27-7

JEL Classification: K10

Received 21.09.2017
Accepted 25.10.2017
Published online
31.10.2017

Corresponding Author:
Ruslan Skrynkovsky
uan_lviv@ukr.net

© 2017 The Authors.
This article is licensed
under a [Creative Commons Attribution 4.0 License](#)

Анотація. Метою статті є аналіз перспективи реформування організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні з позиції системного підходу. На основі методології системного аналізу розглянуто перспективи реформування організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина України у контексті асоціації з Європейським Союзом. Проаналізовано ключові чинники, які впливають на ефективність поданого організаційно-правового механізму. Представлено заходи, які спрямовані на удосконалення нормативно-правового регулювання, що сприятиме забезпеченню конституційних прав і свобод в умовах реформування всіх сфер життєдіяльності суспільства.

Ключові слова: забезпечення прав і свобод людини та громадянина; організаційно-правовий механізм; європейська інтеграція; нормативно-правове регулювання; перспективи реформування; системний підхід.

Abstract. The purpose of the article is analyzing the prospect of reforming the organizational and legal mechanism for ensuring the rights and freedoms of individuals and citizens of Ukraine from the systemic approach. Based on the methodology of system analysis, the prospects of reforming the organizational and legal mechanism for ensuring the rights and freedoms of men and citizens of Ukraine in the context of association with the European Union are considered. The key factors that influence the effectiveness of the submitted organizational and legal mechanism are analyzed. The measures aimed at the improvement of normative-legal regulation, which shall promote the maintenance of constitutional rights and freedoms in the conditions of reforming all spheres of society's life, are presented.

Keywords: provision of human and citizen rights and freedoms; organizational and legal mechanism; European integration; legal regulation; prospects for reform; system approach.

ВСТУП

Україна знаходиться в стані реформування різних сфер суспільного життя. Основні напрями перетворень визначені в Стратегії сталого розвитку Україна-2020 і Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки. В даних документах позначені конкретні заходи, які покликані забезпечити динамічний розвиток країни у всіх сферах, склавши єдину

програму дій, акумулювавши прагнення народу України про асоціацію з Європейським Союзом. Визначено першочергові завдання: уточнення загальних принципів організації місцевого самоврядування; розвиток фінансово-незалежної влади на місцях, політичної конкуренції; вдосконалення політичних інститутів, створення умов для їх відкритості та ефективності; перехід на європейські засади функціонування державної служби; розвиток реальної конкуренції; відкриття бю-

джетної сфери для державно-приватного партнерства та соціально-орієнтованого бізнесу; оптимізація бюджетної сфери за рахунок скорочення неефективних витрат і ланок, зняття бар'єрів для самостійності бюджетних установ тощо. Звідси очевидна важливість і актуальність комплексного розгляду проблем реформування у сукупності з організаційно-правовим механізмом забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що перспективи реформування організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні досліджували такі науковці, як О. Бандура, Є. Гіда, О. Гончаренко, О. Горова, М. Давидова, А. Колодій, О. Майданник, Н. Оніщенко, В. Погорілко, П. Рабінович, О. Скрипнюк, В. Тацій, Ю. Шемшученко та інші. Водночас, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених тематиці забезпеченню прав і свобод людини та громадянина в Україні, існують проблеми в теоретичному осмисленні діяльності механізму забезпечення прав та свобод в умовах реформування.

Тому *метою статті* є аналіз перспективи реформування організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні з позиції системного підходу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Реформування в Україні охоплює одночасно всі сфери життєдіяльності суспільства (економічну, політичну, соціальну та культурно-духовну). Послідовне та системне реформування зіткнулися з низкою проблем. Зокрема, коли мова йде про діяльність органів державної влади, не завжди приділяється належна увага зв'язкам з громадянським суспільством.

Досвід країн-членів Європейського Союзу показує, що розвиток правової держави безпосередньо залежить від рівня розвитку громадянського суспільства, а інтереси особи зі сфери державного функціонування все більше переміщуються у сферу активізації громадянського суспільства. Однак, ця закономірність не достатньо досліджена. Водночас, існує певна протидія, що носить двосторонній характер: по-перше – держава не делегує свої повноваження громадянському суспільству,

не маючи відповідного нормативно-правового механізму реалізації; по-друге – громадянське суспільство не проявляє зацікавленості у процесі аутсорсингу. Така ситуація не може позитивно позначитися на функціонуванні організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина, який виступає стабілізатором правоохоронних і правозахисних відносин держави та суспільства, які розвиваються. Є прямий зв'язок розвитку держави, суспільства та організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина (далі – організаційно-правовий механізм), який виражається в тому, що в тоталітарній державі з нестабільною політичною і економічною обстановкою не може бути досконалого організаційно-правового механізму.

Не випадково Президент України у своєму Посланні Верховній Раді України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році» звернув увагу на те, що в умовах агресії Російської Федерації, саме державі сьогодні адресовані основні суспільні запити: забезпечити територіальну цілісність країни, гарантії громадянських прав і справедливості, знизити рівень насильства і соціальної нерівності тощо [1].

У контексті європейської інтеграції сутність справедливості в правовій державі не встановлення загальної справедливості в країні, а максимально ефективна реалізація принципу верховенства права та законності. Бо право через закон є відображенням справедливості, маючи силу загальнообов'язкового виконання. Мова в даному випадку йде про те, що абстрактної справедливості взагалі немає, і бути не може. Вона носить конкретний історичний і соціальний характер. Те, що справедливо для одного, то може бути несправедливо іншому. Максимально рівний розподіл справедливості та несправедливості повинен в умовах демократії регулювати закон. Р. Джабраїлов на засіданні Президії НАН України 29 березня 2017 р. зазначив: «У типології категорії «справедливість» додатково виокремлюють «зрівняльну справедливість», що передбачає досягнення максимальної рівності прав і можливостей соціальних суб'єктів» [2]. На це повинна бути спрямована політика органів влади, від яких залежить якість конструктивного діалогу держави та громадянського суспільства. Наскільки успішно це вдасться зробити, настільки правова

система буде носити демократичний характер. Спроби ж затвердити в суспільстві систему права на базі ідей відмінних від справедливості, закладених у рішеннях Європейського суду з прав людини та основоположних засадах Європейського Союзу, веде не до верховенства права та закону, а утвердження нових форм тоталітаризму, які можна сьогодні побачити на пострадянському просторі.

Зазначений підхід дозволяє зробити окремі висновки. Політики забезпечують справедливість, включаючи прийняття законів, що вважаються більшістю населення країни справедливими, а правова система забезпечує рівність всіх перед законами, в тому числі через адекватне трактування та застосування на практиці. Якщо такого стану не буде досягнуто, то відбудеться порушення балансу рівного розподілу несправедливості в суспільстві, що призведе до ситуації використання неправових механізмів для стабілізації політичної і соціально-економічної системи суспільства.

Подібного роду приклади мають місце. держава, відхиляючись від принципу верховенства права та забезпечення принципу законності, рівності всіх перед законом і судом породжує негативні прояви. А проголошення принципу справедливості без урахування можливості держави, в умовах реальної агресії Росії або політичної доцільності, ризикує стати потужним ідеологічним і емоційним обґрунтуванням практики використання неправових механізмів. Повернути ситуацію назад (в правові рамки) буде вкрай важко, якщо взагалі можливо. У зв'язку з цим повністю підлягає реформуванню організаційно-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина, пронизаний, як суспільство корупцією, бюрократизмом та іншими соціальними негараздами.

Європейська інтеграція визначає процес розвитку держави та суспільства, детермінує характер реформування організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Даний фактор зумовлює необхідність врахування особливостей, помилок і проблем минулих і (в межах можливого) майбутніх реформ і своєрідність зв'язків між ними. До того ж, щоб забезпечити ефективність і динамізм його функціонування, необхідно враховувати характерні риси та особливості стадії реалізації Угод

про асоціацію між Україною і Європейським Союзом.

Сьогодні чинний організаційно-правовий механізм в межах конкретної стадії функціонує відповідно до принципів правової держави, поєднання централізації та децентралізації, підтверджуючи здатність адекватно і оперативно реагувати на протидії, які продукують протиріччями в суспільних відносинах, у самому механізмі з метою досягнення оптимального результату. Ця оптимальність, у контексті дослідження А. Бернюкова, повинна визначатися стосовно стану між ідеальним правовим принципом і реальністю, яка склалася [3]. У сфері забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина продовжує зберігатися складна ситуація. Головними причинами є низька ефективність державної влади та корупція.

Організаційно-правовий механізм, у контексті застосування інноваційних технологій та передових методів як це передбачалось Стратегією реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 р. та планом заходів щодо її реалізації, не вдалося захистити від впливу цього негативного явища і трансформувати в більш ефективний і менш корумпований [4].

Без якісного державного управління, без високої персональної відповідальності тих, хто цим займається, не можливо вирішити завдання, що стоять перед суспільством і країною. Ключовими для нової моделі державного управління повинні стати такі принципи: орієнтація роботи всіх ланок державного механізму та рівнів влади на прозорий і зрозумілий для суспільства результат роботи та впровадження нових форм і методів контролю. Головним критерієм оцінки ефективності влади, що надає послуги громадянам має стати громадська думка [5].

Свобода громадської думки, на думку М. Булгакової, пов'язана зі свободою особистості, пріоритетом прав і свобод людини та громадянина, цінностями демократичного, громадянського суспільства, головними напрямками розвитку державності [6]. Для досягнення позитивного результату в цьому напрямі необхідний комплекс заходів організаційного, правового, фінансового характеру. Зокрема, потрібно плановірно посилювати покарання за злочини корупційної спрямованості.

В Україні відповідно до ст. 20 Конвенції ООН проти корупції визнано незаконне збагачення державної посадової особи злочином. Покаранням за дане протиправне діяння є конфіскація майна. Встановлена кримінальна відповідальність за надання недостовірних відомостей про доходи, про майно та зобов'язання майнового характеру, відомостей про доходи, про майно та зобов'язання майнового характеру своїх дружини (чоловіка) і неповнолітніх дітей. Більш того, необхідно встановити заборону для даної категорії осіб довічно обіймати посади на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування. Одночасно потрібно передбачити стимулювання громадян і посадових осіб за надання інформації про корупційні злочини, наприклад, у вигляді певного відсотка від конфіскованих незаконних засобів. Крім того, для таких заявників необхідно розробити дієвий механізм їх захисту.

Важливим напрямом є просвітницька робота в засобах масової інформації, спрямована на формування в суспільній свідомості громадян позитивного образу заявника про корупцію. Дієвим інструментом протидії корупції є підвищення прозорості антикорупційних процедур, за допомогою, наприклад, проведення регулярних публічних слухань з найбільш резонансних корупційних справ.

Досвід минулого і виклики, які виникли у ході реалізації Угоди про асоціацію України та Європейського Союзу висунули численні проблеми, вирішення яких зумовлює необхідність комплексного підходу. Подолання однієї проблеми не є можливим без системного впливу на всі інші, що знаходяться в системному зв'язку з першою.

Зусилля, спрямовані, наприклад, на локалізацію корупції, протистояння екстремізму та сепаратизму, вимагають нейтралізації всіх інших негативних явищ. У цьому полягає складність здійснення реформування організаційно-правового механізму. Існують і інші причини. Головною з них є відсутність загальної концепції (моделі, стратегії, програми), продуманої економічно, прорахованої соціально та забезпеченої належними зусиллями влади всіх напрямів і рівнів. Необхідна концентрація зусиль юристів, економістів, соціологів, політиків так, як відсутність методик, технологій організації та здійснення охорони і захисту конституційних прав і свобод люди-

ни не сприяє ефективному застосуванню організаційно-правового механізму.

Другим чинником є нерозуміння громадянами важливості захисту своїх прав, свобод і законних інтересів. О. Прієшкіна відстоювала точку зору, згідно з якою захист суб'єктивних прав, свобод і інтересів громадян можлива не тільки за допомогою застосування норм права уповноваженими на те органами, але і допустимий в формі безпосередньої захисту індивідом своїх прав і свобод. Необхідно вважати й те, що нині в Україні набуває поширення теорія визнання людської гідності, яка є інтегративною властивістю природи людини та виступає як один з інституційних джерел її основних прав. У зв'язку з цим у загальній теорії права сформульовано антропогенну інтерпретацію людської гідності, поняття якої визначається як самоцінність людини як унікальної родової біосоціальної істоти. Зазначені доктринальні позиції у ближній перспективі вимагатимуть відповідної нормативно-правової і навіть конституційної регламентації [7].

Захист у всіх своїх проявах є правова конституційна гарантія здійснення права на захист, закріплена в Конституції України. У всіх випадках це односторонні дії уповноваженої особи, спрямовані на захист своїх прав, свобод і законних інтересів, які здійснюються без звернення за допомогою до державних органів. Дані дії визнаються всіма галузями права правомірними.

Юридичну основу захисту, крім Конституції України, становлять галузеві норми: про самозахист цивільних прав (ст. 19 Цивільного кодексу України), про необхідну оборону (ст. 36 Кримінального кодексу України, ст. 19 Кодексу України про адміністративні правопорушення), про крайню необхідність (ст. 39 Кримінального кодексу України, ст. 18 Кодексу України про адміністративні правопорушення) тощо.

Метою правового інституту самостійного захисту прав є безпека особи і вироблення та вдосконалення організаційно-правового механізму забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина. Тому дослідження правового регулювання самостійного захисту прав і свобод є особливо актуальним для України з теоретичної та з практичної точки зору.

Третім чинником є декларативний характер Конституції України. Права і свободи людини та громадянина, гарантії їх захисту проголошені та визнані найвищою цінністю, але організаційно-правовий механізм забезпечення цих прав і свобод ні Конституції, ні в прийнятих на її основі інших нормативно-правових актах істотно не визначений. Згідно ст. 68 Конституції України: «Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей». Однак принцип відповідальності, щодо органів державної влади за невиконання зазначеної статті не тільки не закріплений, але і не названий. Має місце відсутність відповідальності органів державної влади за порушення прав і свобод людини та громадянина, які відповідно до Конституції повинні бути головним орієнтиром їх діяльності.

Четвертий чинник. Діяльність багатьох державних органів, покликаних здійснювати заходи забезпечення законності, охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина в ряді випадків залишається закритою та безконтрольною, а іноді створюється видимість прозорості їх діяльності. Разом з тим демократична держава неможлива без дієвих гарантій правомірності та справедливості в роботі державного апарату, в тому числі без відкритого контролю, не тільки з боку самої держави, а й громадськості.

Організація державної влади в країнах Європейського Союзу зумовлює характер взаємин особи та держави, наділяючи громадянина: правом брати участь в встановлених законом межах в прийнятті та реалізації рішень, які зачіпають його інтереси; контролю за їх виконанням; можливістю вступати в діалог з суб'єктами, що здійснюють функції публічної влади, з метою відстоювання приватного та публічного інтересу, пов'язаного з підтриманням і забезпеченням законності та конституційного правопорядку [8]. Це є невід'ємною характеристикою нормативного змісту конституційних засад взаємних відносин людини з суспільством і державою і елементом конституційних гарантій охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина усіма, що не суперечать закону засобами, є одним з необхідних і важливих складових комплексного права на участь в управлінні справами держави та місцевого самоврядування в демократичному суспільстві. Указа-

ний підхід повністю відповідає положенням Конституції України, згідно яким носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ; народ здійснює свою владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ст. 5 Конституції України).

П'ятий чинник – це низький рівень правосвідомості та правової культури громадян України, що на думку М. Кравчука пов'язано з довгостроковим перебуванням у складі іноземних держав [9]. Підвищення правової культури громадян, представників всіх рівнів влади, актуально в нинішній ситуації, коли держава реформує систему надання соціальних послуг населенню. У зв'язку з цим першочерговим завданням всіх освітніх установ України має стати навчання культурі прав людини, способам їх охорони та захисту, яке повинно поширюватися на всіх без винятку людей, які проживають на території країни. Подолання цієї ситуації залежить, перш за все, від знання, від навчання знань про права і свободи людини та громадянина, як про важливий елемент правової, культури. Ці знання ставлять в якості головної мети не тільки виховання людей, прищеплення позитивних уявлень про права людини як необхідну умову свободи та рівності, а й створення досконалого громадянського суспільства та правової держави, де права і свободи людини та громадянина, дійсно, є найвищою цінністю.

Розпочата судова реформа, яка позначила початок формування нової парадигми державної влади в Україні, що здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову ще далека від завершення. Прояв демократії в процесі участі громадян держави в прийнятті правових рішень і контролі за їх виконанням реально. Але, якщо існування демократичних основ ставиться в залежність від відповідних демократичних інститутів, то важливо встановити відсутні або ті, що недостатньо ефективно функціонують на даний момент структури, які виступають індикатором демократизму.

Демократизація діяльності державної влади повинна бути такою, щоб виключити можливість будь-кому звинувачувати державу в діяльності направленої на погіршення соціально-економічного рівня, настанні шкідливих наслідків при загально вірній діяльності демократичного спрямування.

Названі чинники, на наш погляд, найбільшим чином залежать від стану юридичного забезпечення діяльності органів державної влади та, відповідно, від адаптації національного законодавства до вимог Європейського Союзу щодо реалізації розділу III «Юстиція, свобода та безпека» Угоди про асоціацію. Водночас, в Україні проблемою охорони і захисту прав і свобод громадян займаються. З'являються нормативні акти з правозахисного законодавства; створюються центри правового захисту та допомоги; видається юридична література розрахована на широке коло читачів у друкованому і електронному варіантах; реєструються правозахисні організації, які прагнуть внести свій вклад в правозахисну діяльність, охорону та захист прав і свобод.

Для реалізації Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом щодо охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина необхідні не тільки відповідні заходи щодо поліпшення якості законодавства в цій сфері, вдосконалення діяльності виконавчої та судової влади, органів місцевого самоврядування, але й підвищенню активності громадян у контексті реалізації права захищати свої права та свободи всіма способами, не забороненими законами. Реалізація на практиці охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина – тривалий і поступовий процес перетворень всього суспільства. Однак, цей процес має певні часові межі визначені Угодою про асоціацію між Україною і Європейським Союзом. Якщо зобов'язання в економічній, управлінській і інших сферах країна успішно виконає, без забезпечення належного захисту прав і свобод людини та громадянина Україна не стане членом Європейського Союзу.

Водночас, поступовість цього процесу не применшує потребу створення комплексного організаційно-правового механізму забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина, що поєднує в собі економічні, політичні, юридичні, адміністративні і інші засоби та дозволяє виключити або мінімізувати випадки порушення прав і свобод людини та громадянина, або застосувати процедури відновлення, якщо вони порушені. У цьому суть розуміння конституційного обов'язку держави визнавати, дотримуватися і захищати права і свободи людини та громадянина.

Реформування організаційно-правового механізму носить складний характер, але ґрунтується на досвіді країн-членів Європейського Союзу. Комплексний підхід до реформування організаційно-правового механізму є найбільш обґрунтованим і ефективним в умовах періоду адаптації національного законодавства та реформування державного управління. Але важливими залишаються дотримання головного напрямку – асоціація Україна-ЄС та визначення пріоритетів у системі розв'язуваних проблем. Тільки в таких умовах проявляються фактори стійкості та динамічного саморозвитку соціальної системи. Тільки стійка система соціального управління здатна знімати проблеми, підкріплені агресією Російської Федерації. Сталий розвиток суспільства і його соціальних систем – це питання здатності просуватися в майбутнє, однак це проблема не майбутнього, а сьогодення. Реформування та сталий розвиток взаємопов'язані поняття. Реформа місцевого самоврядування повинна наблизити Україну до європейської правової системи захисту прав людини [10].

Відсутність програми системного проекту реформування організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини в Україні набули характеру зміни регулювання окремих ланок даного механізму. Перспективним напрямом є перехід до стратегічного планування, що включає розробку програм, прогнозів забезпечення прав і свобод людини та громадянина, їх методичне забезпечення. Стратегічне планування має забезпечити стабільний і поступальний розвиток організаційно-правового механізму забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина на довгострокову перспективу. Воно повинно включати в себе комплекс заходів щодо досягнення високого рівня безпеки, соціальної стабільності і якості життя населення. До пріоритетних напрямів слід віднести не тільки вдосконалення діяльності суб'єктів, залучених до сфери охорони і захисту прав і свобод людини та громадянина, а й боротьбу з корупцією і бюрократизмом, підвищення правосвідомості, розширення взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства тощо. Як зазначає В. Омельчук: «Затвердження Національної стратегії у сфері прав людини є свідченням того, що засаднича конституційно-правова проблема, пов'язана з дієвістю утвердження, забезпечення та гарантування прав і свобод людини із застосу-

ванням усього необхідного потенціалу можливостей держави, набула потужної динаміки розв'язання» [11].

ВИСНОВКИ

У час радикальних перетворень, зумовлених асоціацією між Україною і Європейським Союзом, в інтересах національної, економічної, екологічної та будь-який інший видів безпеки, видається доцільним розроблення Стратегії розвитку організаційно-правового механізму забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні до 2030 року, яка би передбачала поетапне створення якісно нового організаційно-правового механізму. При цьому, подана стратегія повинна запобігти випадкам необумовленого реформування організаційно-правового механізму, що динамічно розвивається. Її критерієм повинна бути не тільки здатність вирішувати численні проблеми, але

і не допускати їх появи. Практика перетворень вимагає постійної оцінки ситуації з метою уточнення стратегії реформування, розробки державної політики та програм діяльності владних структур, визначення пріоритетів розвитку. У функції багатьох органів, установ, організацій національних і міжнародних входить забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Цю функцію вони зобов'язані здійснювати як за власною ініціативою, так і на вимогу людини та громадянина, яка наділена правом самостійно здійснювати охорону та захист своїх прав і свобод. Наділення певних суб'єктів відповідною компетенцією не означає, що права і свободи автоматично втілюються в життя. Для цього необхідно передбачене Конституцією України і нормативно-правовими актами функціонування правоохоронних і правозахисних систем, в першу чергу державних, і соціальна активність громадян і їх об'єднань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Poroshenko, P. O. (2017, Veresen 7). Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy "Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovishche Ukrainy v 2017 rotsi". URL: <http://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-ukrayini-pr-43086> (in Ukrainian)
[Порошенко, П. О. (2017, Вересень 7). Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». URL: <http://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-ukrayini-pr-43086>].
2. Dzhabrailov, R. A. (2017). Pryntsyp spravedyvosti yak osnova transformatsii ekonomiko-pravovoi systemy derzhavy [Principle of justice as the basis of transformation of economic and legal system of the state]. *Visnik Nacional'noi' Akademii' Nauk Ukraini, 07*, 74–80. doi: [10.15407/visn2017.07.074](https://doi.org/10.15407/visn2017.07.074) (in Ukrainian)
[Джабраїлов, Р. А. (2017). Принцип справедливості як основа трансформації економіко-правової системи держави. *Вісник Національної академії наук України, 7*, 74–80. doi: [10.15407/visn2017.07.074](https://doi.org/10.15407/visn2017.07.074)].
3. Bernuykov, A. (2014). *Ontolohiia pravovoi realnosti* [The ontology of legal reality]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava, 1*, 16–20 (in Ukrainian)
[Бернюков, А. М. (2014). Онтологія правової реальності. *Часопис Київського університету права, 1*, 16–20].
4. Stratehiia reformuvannia derzhavnoi sluzhby ta sluzhby v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini na period do 2017 roku [The Strategy of Reforming the Civil Service and Service in Local Government Bodies in Ukraine for the Period until 2017] (Ukraine), 18 March 2015, No 227-p. Retrieved September 1, 2017, from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/227-2015-%D1%80> (in Ukrainian)
[Стратегія реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року (Україна), 18 березня 2015, № 227-р. Актуально на 01.09.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/227-2015-%D1%80>].

5. Ihnatenko, O. S., & Dudar, V. I. (2016). *Kryterii otsinky efektyvnosti vzaiemodii mistsevykh orhaniv vlady v Ukraini* [Criteria of efficiency of interaction between local authorities in Ukraine]. *Bulletin of the NAPA under the President of Ukraine. Series: Public Administration*, 3, 43–47 (in Ukrainian) [Ігнатенко, О. С., & Дудар, В. І. (2016). Критерії оцінки ефективності взаємодії місцевих органів влади в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*, 3, 43–47].
6. Bulhakova, M. (2013, June 27). *Svoboda vyrazhennia pohliadiv u praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny* [Freedom of expression in the practice of the European Court of Human Rights]. Retrieved from <http://cedem.org.ua/analytics/svoboda-vyrazhennya-poglyadiv-u-praktytsi-yevropejskogo-sudu-z-prav-lyudyny> (in Ukrainian) [Булгакова, М. (2013, Червень 27). *Свобода вираження поглядів у практиці Європейського суду з прав людини*. URL: <http://cedem.org.ua/analytics/svoboda-vyrazhennya-poglyadiv-u-praktytsi-yevropejskogo-sudu-z-prav-lyudyny>].
7. Priieshkina, O. V. (2017). *Prava liudyny v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku* [Human rights in Ukraine: problems and prospects of development]. *Pravova derzhava*, 26, 33–40 (in Ukrainian) [Прієшкіна, О. В. (2017). Права людини в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Правова держава*, 26, 33–40].
8. Hryhorian, O. O. (2012). *Svitovyi i vitchyzniani dosvid zabezpechennia prozorosti ta vidkrytosti orhaniv derzhavnoi vlady v realizatsii publichnoi polityky (informatsiyni aspekt)* [World and domestic experience to ensure transparency and openness of public authorities in realization of public policy (information aspect)]. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, 1. Retrieved from <http://academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12GOOPIA.pdf> (in Ukrainian) [Григорян, О. О. (2012). Світовий і вітчизняний досвід забезпечення прозорості та відкритості органів державної влади в реалізації публічної політики (інформаційний аспект). *Державне управління: теорія та практика*, 1. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12GOOPIA.pdf>].
9. Kravets, M. O. (2017). *Problemy realizatsii konstytutsii v Ukraini* [Problems of implementing the constitution in Ukraine]. *Pravo i suspilstvo*, 1, 14–17 (in Ukrainian) [Кравець, М. О. (2017). Проблеми реалізації конституції в Україні. *Право і суспільство*, 1, 14–17].
10. Rohovenko, O., Zapara, S., Melnik, N., & Cramar, R. (2017). *The current status of the local self-government reform in Ukraine: preliminary conclusions and outlook*. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 8(1), 178–185.
11. Omelchuk, V. (2015). *Natsionalna stratehiia u sferi prav liudyny yak chynnyk aktualizatsii zavdan operativno-rozshukovoi diialnosti: administratyvni problemy realizatsii* [National strategy in the field of human rights as a factor of tasks actualisation of operational-search activity: administrative problems of realization]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*, 4, 17–23 (in Ukrainian) [Омельчук, В. (2015). Національна стратегія у сфері прав людини як чинник актуалізації завдань оперативно-розшукової діяльності: адміністративні проблеми реалізації. *Вісник Національної академії прокуратури України*, 4, 17–23].